

ПРО НАУКОВУ І НАУКОВО-ОРГАНІЗАЦІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ ІНСТИТУТУ СОЦІАЛЬНОЇ ТА ПОЛІТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ НАПН УКРАЇНИ ЗА 2017-2021 рр. ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЙОГО РОЗВИТКУ

Наукова доповідь на засіданні Президії НАПН України 16 грудня 2021 р.

<https://doi.org/10.37472/2707-305X-2021-3-2-2-7>

СЛЮСАРЕВСЬКИЙ

Микола Миколайович

кандидат психологічних наук,
член-кореспондент НАПН
України, директор Інституту
соціальної та політичної
психології Національної
академії педагогічних наук
України, м. Київ, Україна

Анотація. У доповіді викладено найвагоміші результати наукової та науково-організаційної діяльності Інституту соціальної та політичної психології НАПН України за минуле п'ятиліття. У звітному періоді підготовлено комплексну роботу «Життєвий світ і психологічна безпека людини в умовах суспільних змін», відзначену Державною премією України в галузі науки і техніки за 2019 рік. Істотними науковими надбаннями Інституту також стали соціально-психологічні теорії, концепції, підходи, психологічно обґрунтовані моделі, нові діагностичні та корекційні методики, стратегії, технології і тренінгові програми. Широкого резонансу набули експериментальні напрацювання установи з питань наскрізної медіаосвіти, формування позитивної громадської думки щодо освітніх інновацій. Показано позитивну динаміку цитувань наукових праць вчених Інституту: з 2015 р. кількість цитувань зросла у понад 10 разів.

Представлено деякі перспективні напрями подальшого розвитку установи, пов'язані, зокрема, із вдосконаленням роботи з підготовки проєктів на здобуття грантів Національного фонду досліджень України, комерціалізацією наукової діяльності, розширенням спектру освітніх послуг, створенням разом із закладами вищої освіти спільних структурних підрозділів тощо.

Ключові слова: соціальна психологія; політична психологія; молоді вчені; медіаосвіта; міжнародна співпраця.

У прийнятій загальними зборами колективу вчених Стратегії розвитку Інституту соціальної та політичної психології Національної академії педагогічних наук України на 2020-2025 рр. його місію визначено як провідну роль в системі Національної академії педагогічних наук України щодо формування лідерського бачення мети і шляхів соціально-психологічного супроводу трансформаційних процесів у суспільстві та освіті (ІСПП НАПН України, 2020).

Виходячи з визначених стратегічних орієнтирів, головні зусилля наукового колективу спрямовувалися і нині зорієнтовані на:

- оновлення відповідно до викликів сьогодення теоретичних засад і методичного інструментарію соціально-психологічної науки;
- пошук шляхів якомога повнішого задоволення нею суспільних запитів;
- протидію негативним психічним явищам, спричиненим зовнішньою воєнною агресією проти України та пандемією COVID-19;

- формування позитивної громадської думки щодо освітніх реформ, втілення в життя концепції Нової української школи (НУШ);

- упровадження в освітній процес психологічно обґрунтованих інновацій, зокрема пов'язаних з потребою кардинального підвищення рівня медіаграмотності дітей та молоді і суспільства загалом.

Наукові дослідження в Інституті нині здійснюють 8 лабораторій, де працюють 73 наукових працівники. У складі науковців 1 дійсний член НАПН України, 4 члени-кореспонденти НАПН України, 15 докторів і 39 кандидатів наук. В Інституті 1 докторант і 24 аспіранти.

За п'ять років завершено 10 фундаментальних тем, у поточному році завершуються ще 6 тем (1 фундаментальна, 5 прикладних), у тому числі 2 теми, які Інститут виконував у 2021 р. за результатами конкурсного відбору Національною академією педагогічних наук України наукових досліджень з проблем розвитку освіти, що потребують невідкладного розгляду, та прикладних наукових досліджень для підтримки молодих учених, які працюють (навчаються) у підвідомчих установах НАПН України. Наступного року продовжитися розроблення 4-х тем (2 фундаментальних, 2 прикладних) та буде розпочато виконання 4-х нових тем (2 фундаментальних, 2 прикладних).

У звітному періоді підготовлено комплексну роботу «Життєвий світ і психологічна безпека людини в умовах суспільних змін», за яку семи науковцям Інституту присуджено Державну премію України в галузі науки і техніки за 2019 рік (Указ Президента України від 13 січня 2020 р. № 4/2020) (Слюсаревський, 2020b).

Істотними науковими надбаннями Інституту також стали:

- соціально-психологічні *теорії* кіберсоціалізації (Л.А. Найдьона) та відновлення психологічного здоров'я особистості (Т.М. Титаренко);

- *концепції* паралельності процесів свідомого і несвідомого в малих групах (П.П. Горностай), соціально-психологічного відновлення проблемної молоді із середовища комбатантів (Б.П. Лазоренко), реалізації почуття власності в соціальних практиках (І.Г. Губеладзе), дискурсивного виробництва аномії (О.М. Кочубейник), формування і функціонування соціальних норм як форм соціально-психологічного мислення (В.В. Жовтянська);

- конструктивно-дискурсивний *підхід* до трансформування комунікативних практик як механізму національної та громадянської самоідентифікації молоді (І.В. Жадан).

Запропоновано психологічно обґрунтовані *моделі* консолідаційних та конфронтаційних аспектів українського націєтворення (О.В. Суший), суб'єктно-вчинкової інтерпретації та регулювання процесів націєтворення (В.О. Татенко), культури поколіннєвої єдності (Н.О. Довгань), реконструкції типів рольової взаємодії в соціально-психологічному просторі малої групи (Л.Г. Чорна), інкорпорації мобільних застосунків до реабілітаційного процесу (М.С. Дворник), протидії негативним психологічним явищам у політико-правовій сфері, пов'язаним зі збройним протистоянням на сході країни (В.М. Духневич), феноменології та динаміки соціального конфлікту (І.В. Петренко), ідентифікації нігілістичного дискурсу як продукту свідомої маніпулятивної дії (З.Ф. Сіверс).

До здобутків завершених тем слід віднести також нові *діагностичні та корекційні методики, стратегії, технології і тренінгові програми*, зокрема:

- стратегії ціннісного порозуміння в умовах травмованого війною суспільства (В.О. Васютинський) та індивідуальних і колективних засобів підвищення здоров'язберігальної адаптивності спільноти до умов і наслідків воєнного конфлікту (Л.М. Коробка);

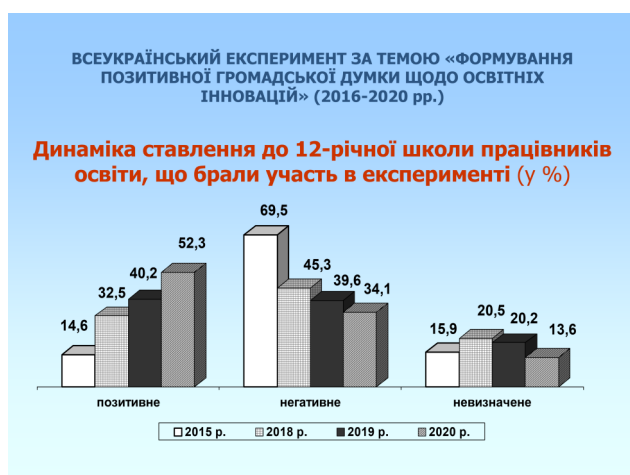
- соціально-психологічні технології підвищення емоційної стійкості особистості (О.Р. Малхазов) та відновлення ресурсів життєздатності (Т.О. Ларіна);

- освітньо-тренінгова програма трансформації комунікативних бар'єрів національної та громадянської самоідентифікації з використанням веб-квестів та креолізованих текстів (коміксів) (І.В. Остапенко);

- комплексна інтерактивна технологія підтримки освітніх реформ «КІТ-ПРО» (Л.М. Капустюк, Л.І. Гриценко);
- тест медіатизованого соціального оптимізму і песимізму (О.Л. Вознесенська).

Широкий науковий і суспільний резонанс отримали напрацювання установи з питань наскрізної медіаосвіти. Результати цих досліджень забезпечили інституційну підтримку заходів, спрямованих на захист дітей та молоді від деструктивних інформаційних впливів, що знайшло відображення, зокрема, в ухваленні Національною радою України з питань телебачення і радіомовлення спільних актів узгодження щодо врегулювання питань висвітлення засобами масової інформації тем сексуального насильства, суїциду, булінгу, участі дітей у збройних конфліктах, насильства і жорстокості.

Не менш значущими є результати всеукраїнського експерименту за темою «Формування позитивної громадської думки щодо освітніх інновацій» (наказ МОН України від 4 березня 2016 р. № 219), у межах якого успішно здійснено впровадження комплексу технологій роботи з громадською думкою, що зорієнтований на формування в процесі запровадження НУШ позитивного ставлення педагогічних працівників, учнівської молоді, батьків та широкої громадськості до освітніх інновацій, передусім до переходу старшої школи на 12-річний термін навчання.

Застосування в експериментальних закладах освіти розроблених технологій істотно поліпшило ставлення до цього найбільш суперечливого для громадської думки нововведення. У той час як загалом в Україні позитивне ставлення до 12-річної шкільної освіти висловлюють менше 20 % респондентів, серед учасників експерименту

частка позитивно налаштованих до неї осіб сягнула 48,3 % і, що важливіше, перевищила частку тих, хто ставиться до 12-річки негативно (39,3 %). Найбільшою мірою цей ефект проявився серед педагогів, які брали участь в експерименті. 3-поміж них до його початку позитивну думку стосовно 12-річної школи мали 14,6 %, а по завершенні — 52,3 %.

У 2021 р. Інститут успішно пройшов державну атестацію наукових установ, за результатами якої його віднесено до найвищої (І) класифікаційної групи (наказ МОН України від 2 червня 2021 р. № 615).

У межах виконання планової тематики Інститут нагромадив значний досвід *всеукраїнських репрезентативних опитувань*, що проводяться переважно в моніторинговому режимі. Центральне місце серед них посідає унікальний моніторинг громадської думки щодо проблем освіти та заходів з її реформування, який здійснюється щорічно, упродовж уже понад 20 років, відповідно до програм спільної діяльності Академії з Міністерством освіти і науки України. У моніторинговому режимі вивчаються також довіра населення до суспільних інститутів (зокрема й інституту освіти), масові політичні настрої та рівень соціальної напруженості в суспільстві.

Усього протягом 2017-2021 рр. проведено 14 масових опитувань, якими загалом охоплено понад 23 тис. осіб. Про результати цих опитувань Інститут систематично інформував Офіс (Адміністрацію) Президента України, Верховну Раду України, Міністерство освіти і науки України, інші органи державної влади. Отримані дані використано також у *Національній доповіді про стан і перспективи розвитку освіти в Україні*, присвяченій 30-й річниці Незалежності України (розділи «Громадська думка щодо стану і розвитку освіти» та «Психологічний супровід системи освіти як чинник особистісного та суспільного розвитку»), державних доповідей «Про становище молоді в 2020 році» та «Ціннісні орієнтації сучасної української молоді».

Напрацьовані освітні інновації проходили апробацію в процесі *експериментальної роботи*, до якої залучено 322 заклади освіти різного рівня та інші установи й організації.

Інститут активно бере участь у *конкурсах грантової підтримки наукових досліджень*. Зокрема, до конкурсів, оголошених Національним фондом досліджень, подано 8 заявок, Міністерством освіти і науки України — 1 заявку,

НАПН України — 3 заявки, міжнародними фондами — 3 заявки.

Провідну роль у здійсненні науково-організаційної діяльності відіграє вчена рада, що провела за п'ять років 82 засідання, розглянувши на них понад 400 актуальних питань функціонування та розвитку колективу.

У полі зору дирекції, Вченої ради і колективу загалом перебували, крім суто наукових, також питання організації масових заходів, участі в освітянських виставках, зв'язків із засобами масової інформації, у яких хоча б мінімальний досвід виступів має майже половина працівників Інституту.

У 2017-2021 рр. постійними майданчиками для впровадження результатів наукових досліджень у педагогічну та соціальну практику були 457 об'єктів, серед яких 11 органів державної влади та місцевого самоврядування, 334 заклади освіти (зокрема ЗЗСО — 277, ЗВО — 30, ЗДО — 1, ЗПО — 3, ЗПТО — 1, ІППО — 22), 21 обласна універсальна бібліотека, 11 підвідомчих установ НАПН України, понад 100 інших установ, підприємств і організацій та окремих груп споживачів. Отримано 68 довідок про впровадження: 4 — від органів місцевого самоврядування, 9 — від закладів вищої освіти, 19 — від закладів загальної середньої освіти, 3 — від закладів дошкільної освіти, 6 — від закладів післядипломної педагогічної освіти, 8 — від інших освітніх закладів, 4 — від установ НАПН України, 14 — від інших установ та організацій.

Особливо активно здійснюється співпраця з Інститутом політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України, Інститутом психології імені Г. С. Костюка НАПН України, факультетом психології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, факультетом психології, історії та соціології Херсонського державного університету, психолого-педагогічним факультетом Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка.

Налагоджено продуктивне співробітництво з освітнім омбудсменом України, регіональними управліннями Державної служби якості освіти. Співпрацюємо з питань соціально-психологічного супроводу НУШ, посилення взаємодії державних інституцій для превенції і поственції самогубств у закладах освіти, захисту учнівської молоді від деструктивних інформаційних впливів. Результати наукової роботи реалізовувалися також під час

підготовки пропозицій до проектів законів України, постанов Кабінету Міністрів України, інших документів та довідкових матеріалів, що їх надано органам державної влади.

Значна частина впроваджувальних робіт здійснюється на базі створеного при Інституті Навчально-практичного центру психологічних інновацій. Так, у 2020 р., з перших днів карантину і локдауну, Центр об'єднав зусилля науковців Інституту на платформі відкритого волонтерського проекту психологічної допомоги населенню під час пандемії COVID-19, що отримав назву «Онлайн-коло». Заходами проекту охоплено понад 335 тис. осіб. Відбулося 29 вебінарів практичної та методичної спрямованості, забезпечено роботу 10 груп підтримки для населення та фахівців допомагальних професій, проведено понад 60 індивідуальних кризових консультацій, щотижневі інтерв'їзні групи для освітян (взяли участь 94 особи). Усі аудіовізуальні матеріали є у відкритому доступі і використовуються, посилання на ці ресурси доступні на сайтах Інституту і його наукових підрозділів, а також у «Віснику НАПН України» (Слюсаревський, 2020а).

Певні здобутки отримано у сфері міжнародної наукової співпраці. Зокрема, за звітний період відбулося 5 міжнародних конференцій у рамках ініціативи «Mental Health: global challenges of XXI century». Загалом протягом звітного періоду Інститут взяв участь у чотирьох масштабних проектах, які реалізуються міжнародними консорціумами.

Розвивається видавнича діяльність Інституту. Збірники «Наукові студії із соціальної та політичної психології», «Проблеми політичної психології» та журнал «Психологічні перспективи» (видається спільно зі Східноєвропейським національним

університетом імені Лесі Українки) включено до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») у галузі психологічних наук (наказ МОН України від 2 липня 2020 р. № 886). У звітному періоді випущено 24 випуски періодичних фахових видань.

Науковий доробок Інституту за 2017-2021 рр. склали 1854 праці сумарним обсягом 2068,74 авт. арк. Кращі праці відзначено на щорічних конкурсах НАПН України: автори 3-х удостоєні академічних дипломів I ступеня, 6-ти — дипломів II ступеня. Отримано 20 авторських свідоцтв на опубліковану наукову продукцію.

Аналіз цитувань публікацій вчених установи та наукометричних показників демонструє значний прогрес порівняно з базовим рівнем 2016 р. та динамікою протягом попередніх років. За даними офіційного сайту «Бібліометрика української науки», індексується 60 вчених Інституту, 95 % науковців Інституту мають позитивні значення індексу Гірша (порівняно із 71 % у 2016 р.). У 10-ти науковців Інституту h-індекс становить понад 10. Водночас варто зазначити, що коли у 2015 р. всі наукові працівники загалом мали близько 1400 цитувань, то у 2020 р. лише на 10 найбільш цитованих авторів припадало 14194 цитування, тобто в понад 10 разів більше. Показовим є й те, що академік НАПН України, доктор психологічних наук Т.М. Титаренко має найвищий h-індекс=32 серед усіх соціальних психологів країни (галузь — соціальні науки, рубрика Google Scholar — Social Psychology).

Поліпшилась у звітному періоді *освітня діяльність* Інституту. Зокрема, своєчасно пройдено акредитацію освітньо-наукової програми «Доктор філософії в галузі психології» (рішення Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти від 13 жовтня 2020 р., протокол № 18(35)). У 2017-2021 рр. випускники аспірантури та докторантури і працівники Інституту захистили 4 докторські та 10 кандидатських дисертацій. Відповідно до наказу МОН України від 9 листопада 2020 р за № 1392. в Інституті створено спеціалізовану вчену раду ДФ 26.457.001 з правом прийняття до розгляду та проведення разового захисту дисертації на здобуття ступеня доктора філософії у галузі знань «05 Соціальні та поведінкові науки) за спеціальністю «053 Психологія». У ній успішно відбувся захист першої дисертації PhD.

Надається всіляка *підтримка здібній молоді*, що сприяє її успіхам, які отримують визнання на

державному рівні. Упродовж звітнього періоду наукові працівники Інституту були двічі відзначені Премією Президента України для молодих учених (І.Г. Губеладзе, 2018 р.; М.С. Дворник, К.В. Мирончак, 2021 р.), Стипендією Кабінету Міністрів України для молодих учених (І.Г. Губеладзе, 2020 р.), Державною іменною стипендією найкращим молодим вченим для увічнення подій Революції Гідності та вшанування подвигу Героїв України — Героїв Небесної Сотні на 2022 рік (К.В. Мирончак). Активно працює Рада молодих учених Інституту.

Перспективи подальшого розвитку Інституту вбачаються такими.

1. Потребує вдосконалення робота з підготовки проєктів на здобуття різноманітних грантів, передусім Національного фонду досліджень України.

2. Належить цілеспрямовано працювати в напрямі подальшої комерціалізації діяльності установи, активно здійснювати пошук замовників на виконання прикладних досліджень та надання інших психологічних послуг.

3. Необхідно повною мірою використовувати потенціал Інституту для розширення спектру освітніх послуг, спрямувати їх на задоволення актуального запиту спеціалістів допомогальних професій щодо підвищення кваліфікації в галузі соціальної психології.

4. Належить реалізовувати можливості, які надає законодавство України у сфері наукової та науково-технічної діяльності, щодо створення разом із закладами вищої освіти спільних структурних підрозділів (відділів, лабораторій тощо) за профілем діяльності Інституту.

5. Варто проявляти більшу наполегливість у просуванні періодичних видань установи до наукометричних баз даних (Web of Science Core Collection і Scopus). Це завдання тією ж мірою амбітне, якою і здійсненне. Непоправною шкодою, що завдається вітчизняній психологічній науці загалом і кожному вченому-психологу зокрема, є відсутність в Україні фахових видань психологічного профілю, які б індексувалися в зазначених базах даних. У цій роботі важливою є консолідація зусиль науковців різних академічних установ, зокрема, щодо взаємного розширення редакційних портфелів наших видань, перехресного рецензування робіт тощо.

6. Необхідно продовжити здійснення заходів, спрямованих на опанування науковими працівниками Інституту новітніх інформаційно-комуніка-

тивних технологій, вільне використання ними національних і міжнародних інформаційно-комунікаційних сервісів і програмного забезпечення у дослідницькій та експериментальній роботі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Аніщенко, О.В., Базелюк, Н.В., Березівська, Л.Д., Бех, І.Д., Биков, В.Ю., Бойко, А.Е., Вашуленко, О.П., Вербицький, В.В., Вітренко, Ю.М., Ворона, В.О., Гавриш, Н.В., Гальченко, М.С., Гордієнко, В.П., Гудим, І.М., Джурило, А.П., Довбищенко, В.І., Драч, І.І., Єршова, Л.М., Жилиєв, І.Б., ... Ярошенко, О.Г. (2021). *Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні (До 30-річчя незалежності України)* : монографія (В.Г. Кремень, ред.). Національна академія педагогічних наук України. Київ: КОНВІ ПРИНТ. <https://doi.org/10.37472/NAES-2021-ua>

Інститут соціальної та політичної психології НАПН України. (2020). *Стратегія розвитку Інституту соціальної та політичної психології Національної академії педагогічних наук України на 2020-2025 роки (нова редакція)*. <https://ispp.org.ua/strategiya-rozvitku/>

Слюсаревський, М.М. (2020а). «Онлайн-коло»: досвід психологічної підтримки і допомоги населенню під час пандемії COVID-19. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*, 2(1). <https://doi.org/10.37472/2707-305X-2020-2-1-7-8>

Слюсаревський, М. (2020b). Психологічна безпека людини в онтологічному та гносеологічному вимірах. Післямова до роботи, відзначеної Державною премією України в галузі науки і техніки. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*, (45), 7-26. [https://doi.org/10.33120/ssj.vi45\(48\).138](https://doi.org/10.33120/ssj.vi45(48).138)

ON THE SCIENTIFIC, AND SCIENTIFIC AND ORGANISATIONAL ACTIVITIES OF THE INSTITUTE FOR SOCIAL AND POLITICAL PSYCHOLOGY OF NAES OF UKRAINE IN 2017-2021 AND PROSPECTS FOR ITS DEVELOPMENT

Scientific report at the meeting of the Presidium of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, December 16, 2021

Mykola Slyusarevsky

PhD in Psychology, Corresponding Member of NAES of Ukraine, Director, Institute for Social and Political Psychology of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

Abstract. *The report discusses the most important results of scientific, and scientific and organisational activities of the Institute for Social and Political Psychology of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine for the past five years. In the reporting period, a comprehensive work "Life World and Psychological Security of the Human under the Social Changes", was awarded the State Prize of Ukraine in the Field of Science and Technology in 2019. A number of socio-psychological theories, concepts, approaches, psychologically reasoned models, new diagnostic and corrective methods, strategies, technologies, and training programs have also become significant scientific achievements of the Institute. The experimental work of the institution on issues of end-to-end media education and the formation of positive public opinion on educational innovations gained broad resonance. The positive dynamics of citations of scientific works of the Institute's staff is shown: since 2015, the number of citations has increased more than ten times.*

Some perspectives of further development of the institution are presented, particularly improving competitive possibilities to gain grants of the National Research Fund of Ukraine, commercialisation of research activities, expansion of educational services, creation of joint structural units with higher education institutions.

Keywords: *social psychology; political psychology; young scientists; media education; international cooperation.*

Дата публікації: 30 грудня 2021 р.